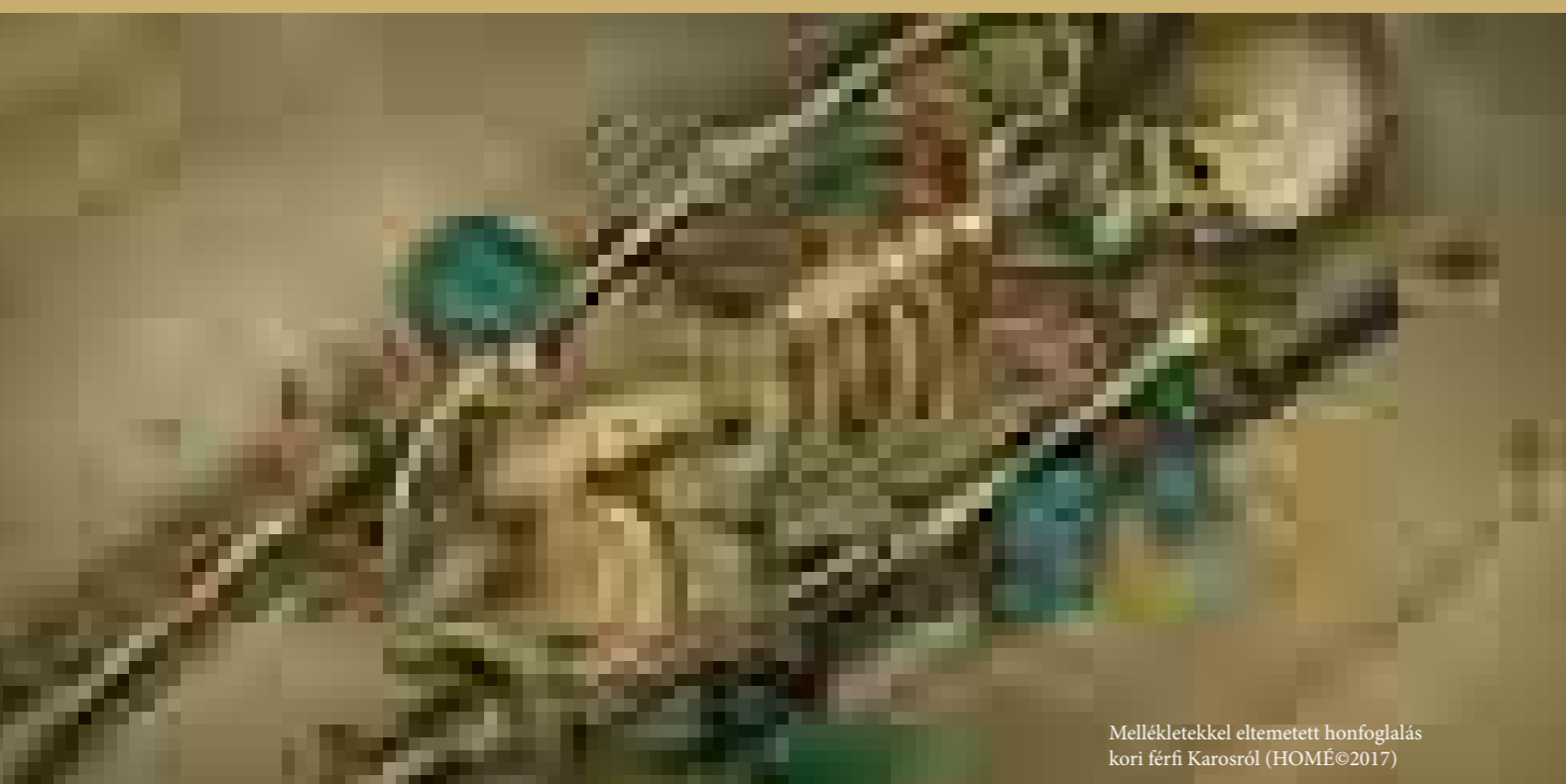

ÉLET AZ ÉLETEN TÚL

5000 ÉVI RITKA

34 Temetkezési szokások, rituális tárgyak a honfoglalás korában

Mellékletekkel eltemetett honfoglalás kori férfi Karosról (HOMÉ©2017)

MINDENKI, aki kicsit is érdeklődik a régészet iránt, felteszi magában a kérdést: vajon miért temettek őseink a halottnak kedves tárgyakkal? Miért alakultak ki a temetkezési rítusok? Nem csak a régmúltban, de a jelenkori keresztény országokban is számos példát találhatunk arra, hogy az emberek előre meghatározzák, hogy mit szeretnének „viselni” a saját temetésükön, vagy mely ékszereiket rakják be melléjük a sírba. Sőt, arról is előre rendelkeznek, hogy a testüket koporsóba tegyék-e avagy hamvasszák el, és urnában helyezték örök nyugalomra.

A kérdésre a válasz abban a túlvilágképben rejlik, amely szerint az élet nem érhet véget a halállal, és néhány, az életünkben megszerzett javat – legyen az szellemi vagy fizikai – a halál utáni létbe is képesek vagyunk magunkkal vinni. A legtöbb embernek szüksége van arra, hogy higgyen a halál utáni életben: ezzel az érzéssel könnyű azonosulni, és szinte teljesen mindegy, hogy a mennyországról vagy a szabadlélek vándorlásáról van-e szó.

A honfoglaló magyarok hitvilágának egyik legérdekesebb aspektusa a kettős lélekhit. Eszerint az emberek – sőt, az állatok is – két lélekkel rendelkeznek: egy testlélekkel, illetve egy szabadlélekkel vagy más néven árnylélekkel, amely bizonyos esetekben eltávozik. Ezt a hiedelmet támasztja alá feltételezhetően a honfoglalók körében elterjedt trepanáció, azaz a koponyalékelés szokása is. A feltárt honfoglalás kori koponyák egy részén kerek, ovális vagy épp szilvamag alakú bemélyedés

Kauricsiga

látható. Ezek a jelképes „lyukak” valószínűleg túlvilági kommunikációs csatornáként funkcionálhattak – így, ha esetleg olyan egészségügyi probléma lépett fel, amely a beteg számára a szabadlélek elvesztésével járt, a lélek a lyukon keresztül visszajuthatott a „helyére”.

A honfoglaló magyarság hitvilágának vizsgálatához számos régészeti, történeti és néprajzi forrás áll a rendelkezésünkre. Az írott források a magyarokat tűzimádóknak, hitetleneknek nevezik – jóllehet számos dologban hittek, még ha nem is a keresztény elképzelésekkel összeegyeztethető formában. A feltárt honfoglalás kori tárgyakon megjelenő minták, mint például az életfa, a palmetta, illetve a különféle mitikus állatok, mind a korabeli túlvilágkép leképeződései lehettek, s ugyanakkor a korabeli emberek mindennapjainak szerves részét képezték. A 10. századi emberek túlvilágképének megismeréséhez azonban nemcsak fellelt tárgyaik, de temetkezési szokásaik vizsgálatával is közelebb kerülhetünk. Azt ugyan nagyon nehéz megállapítani, hogy a régészeti feltárásokon megfigyelhető, temetéshez kapcsolódó rítuselemek mögött pontosan milyen jelentéstartalom húzódik, ugyanakkor a néprajztudomány módszereivel jó pár kérdés megválaszolható.

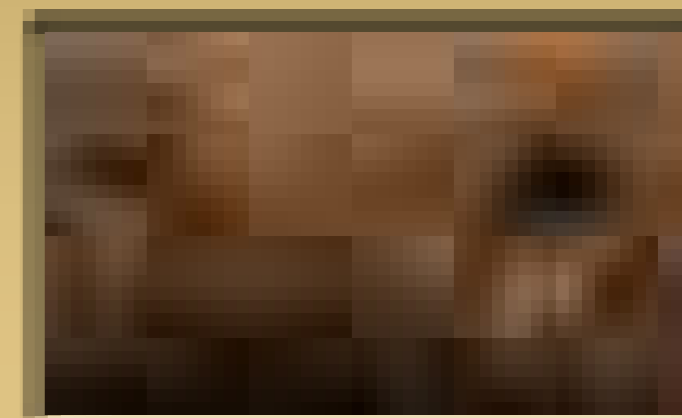
A rituálék sosem egyénekhez, hanem egész közösségekhez kötődnek, hiszen egy temetőt általában egy közösség használ. A közösségek pedig szabályok szerint élnek. Számos régészeti adatunk van olyan esetekről, amikor a közösség egy-egy tagja nem tett eleget a közösség szabályainak, ezért végül a temetőn kívül temették el. Szintén a közösségből való kizárásról árulkodhat egy-egy ellentétesen (tehát nem a nyugat-keleti irányba) tájolt, hasra fektetett, zsugorított, megkötözött, a halál után vastárgyakkal átszúrt vagy éppen csonkolt csontváz is. Ezeket az eljárásokat összefoglaló néven rendellenes temetkezéseknek nevezzük. Egy másik megközelítés egy még talán ennél is

Ezüstlemezes szemfedős, trepanált koponya Tiszaeszlár-Bashalom lelőhelyről (MNM©2017)

Azt sem szabad elfelejteni, hogy amennyiben egy-egy végtag, esetleg egy-egy csont hiányzik, vagy nem anatómiai rendben helyezkedik el a sírban, arról nem mindig a halottat eltemető közösség tehet. Sőt, a legtöbb esetben ezekben a sírokban nem rituális bolygatás történt, sokkal inkább állat vagy földmunka rongálta meg az eredeti állapotot. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy egy honfoglalás kori sír mesze nem úgy nézhetett ki, mint ahogyan azt a régész megtalálja, hiszen csupán azt látjuk, amit a talajviszonyok, az éghajlati körülmények, a korabeli és a későbbi bolygatások látni engednek számunkra.

Honfoglalás kori bronzlunula ismeretlen lelőhelyről a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében (MNM©2017)

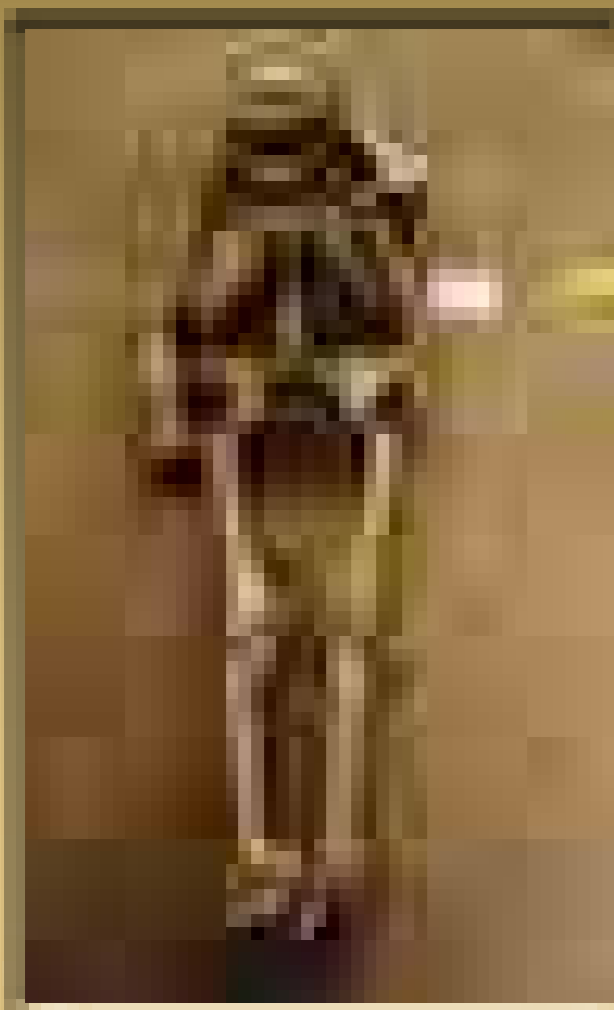

Jelképes trepanáció nyomai egy honfoglalás kori koponyán (Homokmégy-Székes)

35

Fej mellé helyezett csontos ételmelléklet

logikusabb okra vezeti vissza a *durva post mortem* [azaz a halál beálltát követő – a szerk.] bánásmódot: az utólagos csonkítás vagy az összekötözve eltemetés ugyanis a halottól való félelmet is tükrözheti. A néprajzi irodalomból ismert, hogy ha a halott „visszajárása” az eltemető közösséget negatívan érintette, akkor kiásták a sírt, és levágták a holttest végtagjait vagy akár a fejét.

A különböző magvak (köles, mák) szétszórása a sírgödör alján szintén a halott visszajárását volt hivatott megakadályozni, ugyanis amíg az eltemetett szelleme nem számolja meg az apró szemeket, nem térhet vissza. A végtagok összekötözésének oka lehetett az elhunyt mozgásképtelenné tétele, a hasra fektetéssel pedig arra kényszerítették a gonosz lelket, hogy az élők világával ellentétes irányba kaparjon. A testre rakott vastárgyak (azaz az úgynevezett vasbabona) nem csupán a halott visszajárását

akadályozhatták meg, hanem magát a halottat is megvédték az ártó szellemek rontásától. Talán furcsán hangzik, de női sírokba termékenységet elősegítő tárgyak is kerültek, ilyen volt a kauricsiga és a tojás is, amennyiben nem ételként temették az elhunyt mellé. A gyermeksírokban utóbbi az újjászületés, feltámadás szimbólumaként lehetett jelen.

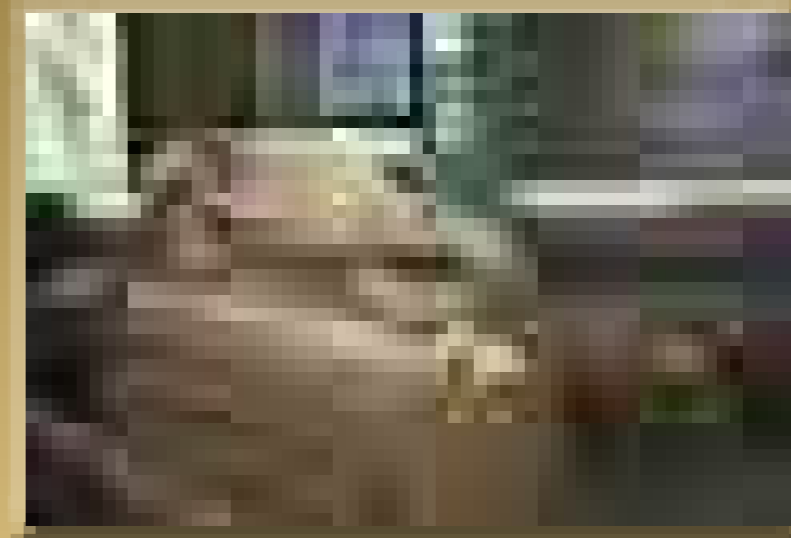
A honfoglaló magyarok szívesen tettek amuletteket is a halottaik mellé, ezeket az elhunyt valószínűleg életében is hordta. Ilyen amulett lehetett például egy-egy félhold alakú csüngő (lunula) is, de akár állatcsontok vagy -fogak. Az amuletteket többnyire a halott nyakában találjuk, céljuk az volt, hogy viselőjüket megvédjék az ártó szellemektől, meggyógyítsák vagy segítsék őket.

A túlvilági utazáshoz azonban nemcsak védelemre, de ételre és itálra is szükség volt, ezekről általában a fejhez vagy a lábhoz rakott kerámiaedények, szerencsés körülmények esetében vaspántos favödörök, illetve a különböző állatok húsos testrészeiről származó, ételként bekerülő csontok tanúskodnak. A kényelmes utazáshoz pedig hátság is kellett, ezért időnként – egyébként a közhiedelemmel ellentétben egyáltalán nem gyakran – egy-egy ló feje és végtagjai is bekerültek a halott mellé, az elhunyt nemétől függetlenül.

A korszak sírjaiban gyakran előfordul, hogy a tárgyakat megrongálva vagy rendellenes helyzetben – azaz a viseleti vagy a használati helyzettől eltérően – helyezik a halott mellé. Ennek oka lehet a László Gyula munkássága óta közismert, úgynevezett fordított túlvilágkép, melynek lényege, hogy ami az életben törött volt, az a túlvilágon egésszé válik. A honfoglalás kori temetkezések között van egy jól körülhatárolható csoport, az úgynevezett „vezéri” sírok csoportja. Néhány ilyen temetkezés esetében megfigyelhető, hogy az elhunyt férfiak kaftánját kigombolták, az övét kioldották, valamint az öv verekkel díszített, lelógó részét a férfi vállához felhajtották, szabályját pedig a hegyével a koponya irányába mutatva helyezték mellé. Ezek a dolgok mind-mind az említett fordított túlvilágképpel kapcsolatos elképzelésekre mutathatnak.

Karóra húzott lóbőr ábrázolása László Gyula 50 rajz a honfoglalókról című munkájából

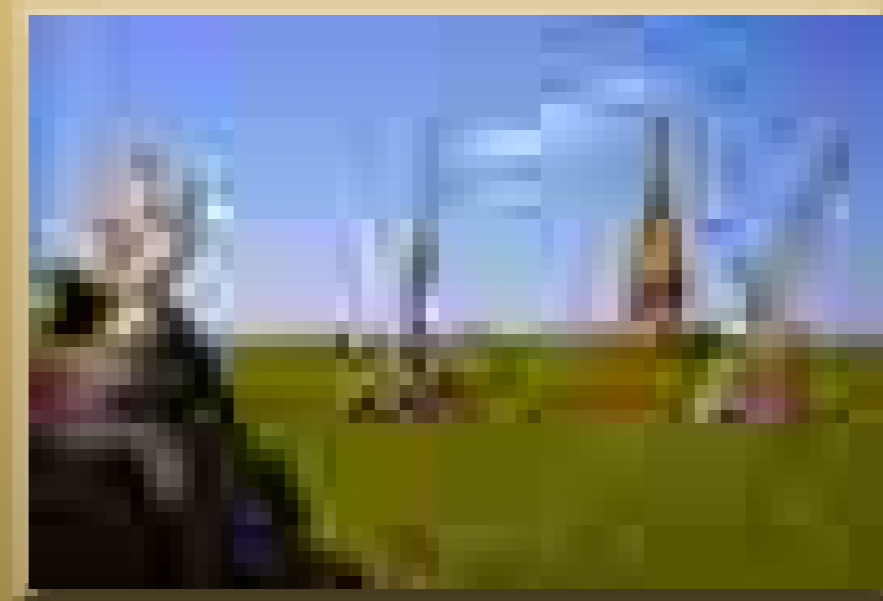
Lókoponya egy sírból

A temetési rítusok közé sorolunk egyébként olyan rituálékat is, amelyek a sírban vagy annak környékén zajlottak, de nem változtatták meg a halott helyzetét, és nem tettek hozzá a sírgödörben található tárgyakhoz sem. Ide tartozik többek között a máig nem bizonyított „szent ligetek” kérdése is, ahol feltételezhetően a halottakkal kapcsolatos különböző szertartásokat, áldozatokat végezheték el, egyes feltételezések szerint itt zajlott a halotti tor is.

Ugyancsak nem bizonyított, de számos régészeti adat alapján feltételezhető, hogy a honfoglalók a sírjaikat sírjelekkel látták el, azonban ezt egyértelműen alátámasztó nyomok máig nem kerültek elő. A steppén azonban karóra húzott lóbőrrel jelölték a sírokat, amit talán a honfoglalók is alkalmazhattak. Erre utalnak azok a lócsontok, ame-

lyek ugyan a temetkezésekből kerültek elő, de felületükön harapásnyomokkal. Néprajzi analógiák alapján ilyenkor az történhetett, hogy a temetés alkalmával a halott lovának bőrére egy karóra húzták és a sírföldbe szúrták, majd a lóbőr bizonyos idő eltelte után bekerült a sírba, így elképzelhető, hogy a lóbőrhöz (illetve a csontokhoz) a felszínen a vadállatok egy ideig könnyen hozzáférhettek.

Összességében elmondható, hogy a temetkezési szokások és ezáltal a hitvilág vizsgálatának a mai, honfoglaláskor kutatásban is komoly létjogosultsága van, segítségével pedig a 10. századról kialakult eddigi képünk válik még teljesebbé és érthetőbbé.

A karos-eperjesszögi honfoglalás kori nemzeti sírkert